

SZAKÁL LAJOS — A „NÉPKÖLTŐ”

Még mindig nem fordítunk elég figyelmet régebbi irodalmunkban a kisebb jelentőségű, a másodvonalbeli alkotókra, pedig ma már irodalomtörténeti közhely a „minores gentium” tanulmányozásának haszna, fontossága a kor és a kor reprezentatív alakjainak megértése, szellemi környezetük megvilágítása szempontjából. Mennyi érdekes és talányos ember, akikre csak véletlenül esik néha-néha egy kis fény, a nagy emberek, a nagy évfordulók során. Így a Petőfi-évforduló reflektorának fénypásztája is véletlenül érte Szakál Lajost, a költőt és a békési főjegyzőt.

A Kortárs 1972. 4. számában „Petőfi fellépésének előzményeit” keresve ismertette Fenyő István a Kisfaludy Társaság 1841-es népiesség-pályázatára beérkezett négy pályaművet, amelyeknek részletei korábban a Kisfaludy Társaság Évlapjaiban jelentek meg. Ezek — írja Fenyő — „nagy jelentőségű, sőt irodalmunk egész fejlődése szempontjából alapvető elvi-elméleti tételeket tartalmaznak”, a I. római egyessel jelzett pályaműben pedig „a Petőfiben tetőző reformkori fejlődés egyik legfontosabb ideológiai dokumentumát, múlt századi irodalomkritikai eszmélésünk kiemelkedő alkotását” látja.¹

A pályamű szerzője ismeretlen; az írás a pályázatra név nélkül érkezett be.

A pályamű szerzőjének kiléte azóta foglalkoztatott, amióta Fenyő felolvasott néhány idézetet a pályaműből, az iránt érdeklődve, vajon nem lehet-e Erdélyi János az I.-sel jelzett értekezés írója. Már akkor nemmel feleltem, mielőtt az egészét ismertem volna; a kiragadott részletek stílusa, szemlélete éppúgy nem egyezett Erdélyiéivel, mint ahogy az életrajzi vonatkozás sem.

De ki lehetett az az író, aki hátrahagyott egy fontos művet, amelyben sok mindent elmond önmagáról, nézeteiről és mégsem lehet azonosítani. Annyi bizonyos, hogy nem lehetett „céhbeli”, a „piacról élő”, azaz önálló foglalkozású író, mert akkor nem tudta volna ennyire megőrizni ismeretlenségét; egyéb írásai alapján azonosíthatnánk, az egyéniség bélyege elárulta volna.

A pályairat életrajzi adatai szerint az író részt vett a pozsonyi országgyűlésen 1839–40-ben, értett szlovákul, ismerte a palócok és a szlovákok népköltészetét, de az „alföldi csárdás-danákat” is. A „gyűjteményéből” idézett népdalok közül egy a losonci járásbeli Vilke templomtornyát, egy másik pedig az Arad megyei Simonyi (kisjenői járás) malmát emlegeti: és mivel a népdalokban gyakoriak a helyi vonatkozások, mindkettőnek arról a vidékről kellett származnia, ahol talán a pályamű szerzője is járhatott.² Az értekezésből az is kiderül, hogy

¹ FENYŐ István: „Haza csak ott van . . .” (Petőfi fellépésének előzményeihez.) Kortárs 1972. 4. sz. 633–641. — Az idézet: i. m. 634.

² A vilkei templomról, ill. a simonyi malomról: a pályamű 9. lapján. Az alföldi „csárdás-danákra” vagy „danákra” való utalás igen gyakori, általában alföldi népköltészet-centrikus az egész pályamű. A kézirat: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár, a továb-

írója jól ismerte a magyar és a szlovák népet, költészetét. Még összehasonlításokat is tesz: „megjegyzésre méltó, hogy a felföldön a szerető neve inkább *rózsám* s az alföldön *babám*.”

A pályaműnek már említett részletei is adtak némi fogódzót, az igazi segítséget azonban a pályamű egyes elvi meghatározásai nyújtották. Az I. sz. értekezés írója felteszi a kérdést: „Mi a népiesség? A nép tetteinek vagy beszédjének hű másolatja, utánzása, vagy leírása. Mi a költészetben a népiesség? a költészetben a népiesség a költőnek oly ereje, melynél fogva költeménye tárgyait oly színnel festi, hogy abban a nép saját szavait, kifejezéseit és szokásait megösmérje. Innét látjuk, hogy a nemzetiség és a népiesség között lényeges különbség van: ez csak szavainak, amaz pedig lelkének tüköre.” „... A költészetnek két fő tárgya van: egyik a valósággal létező vagy a tapasztalás körében eső tárgyak; másik a képzelet világa és a költészet valódi tárgyának csak ezt ösmérhetjük.”³ Az értekezés szerzője kettéválasztja a költőket. Először azokról szól, „kiknek szűk nemzetök jellemé, szűk a föld maga is, mert gondolatjaik igen magasak: lehet-é ezeket leláncolni, lehet-e kénszeríteni, hogy magasabbra ne menjenek, mint a nép ért, vagy bír? Ha ilyen költő magának ír csak, nem lehet; szálljon fel oly magasra, hogy el ne érhesse lelketlen ember, hagyja el a népet, nemzetiséget, mert a lélek repülésében korlátot csak egyet ösmér: »a ne továbbat!«⁴ Ezzel szemben a költőknek van egy másik csoportja is, az olyan költők, akik a hazai közönséghez kívánnak szólni: a népköltők! „De ha valaki népköltő akar lenni, ha kívánja, hogy műveit ösmérjék és szeressék, oly tárgyat vegyen fel, mely olvasóiban visszhangra talál, oly ruhában öltöztesse: hogy ráösmérjenek, az az: műve legyen nemzeti és népies, mert különben milliók között csak egy érti meg.”⁵

Programjának megfelelően úgy képzelte az értekező, hogy a „mostani írók” is váljanak ketté: „egy rész menjen a költő világba, másik le a néphez, lopja el érzelmét, és szőjje be dalaiba oly hangon, hogy népies legyen. Egy legszebb koszorú, a népköltő koszorúja még illetetlen áll, ifjú költők, ezt nektek kell megnyerni.” Elsősorban Garayban látja meg annak lehetőségét, hogy „ha csupán népköltő akar lenni”, azzá is lehessen.⁶

A múlt század harmincas-nyolcvanas éveiben egyetlen költőnk volt, aki a fenti programot következetesen megvalósította és kinek fejét az előbbi értelemben felfogott „népköltő” koszorúja illethette: aki verseiben a nép között, „alant jár és köréből soha nem rúg ki...” — mint az I. pályaműben olvasható. Ez a költő nemcsak költeményeivel maradt ezen az úton, hanem szavakkal is igazolta a választott utat, mint azt Szakál Lajos 1843-ban megjelent *Czimbalom* c. verseskötete ajánlásában, ill. a második kiadás előszavában kifejtette. A *Czimbalmot* „az ifjú köznépek készítette”, némi Czuczor-féle célzattal, hogy az ifjú köznép megkedvelve „az egyszerű, de igazi magyar hangú” népdalokat, „későbbben a tanulságos könyveket is szívesen olvassa”.⁷

biakban: MTA K., Jelzete: Kisfaludy Társaság pályamunkái, 1841. I. számú pályairat. — A pályairatot Erdélyi forgatta, elsősorban a Magyar Népdalok és Mondák gyűjtött anyagának átnézősek, megszerkesztésekor, mint piros ceruzájának nyomai mutatják, majd pedig mint a Társaság Évlapjainak szerkesztője.

³ Kézirat: 25—26.

⁴ I. m. 28.

⁵ I. m. 28—29.

⁶ I. m. 33—34.

⁷ Először 1843-ban, másodszer 1868-ban, mindkét ízben Pesten. A 2. kiadásból Szakál küldött egy példányt Erdélyi János özvegyének a következő ajánlással: „Hamvaiban is szeretett Erdélyi János jó barátom hátrahagyott özvegyének kegyeletből Szakál Lajos.” — Az idézett részlet az I. kiadás előszavából. — A „Czimbalom” kedvező fogadtatása, az a gyorsaság, amellyel példányait szétkapkodták, mutatja, ugyanúgy mint Kecskeméthy Csapó Dániel „Dalfüzérké”-jének (1844) sikere, hogy az efféle dalok valóságos közönségigényt, meglevő érdeklődést elégitettek ki.

Szakál tehát a népnek írt, de sohasem „tempós mértékre”, mert „szeretem itt is a szabadságot, természetes egyszerűséget, néha még a keresetlen valódi pongyolaságot is, irtózáva a ráadás feszességtől a népdal úgy, mint a nép maga” . . . „az ilyet nem vállalná el a nép, nem lenne annak soha gazdája.” Így a rímekkel sem törődött, inkább a hajlékonysággal, az énekelhetőséggel, azaz a „jó hangzattal”, amit „magától a néptől, az általa költött dalokból tanultam”.⁸

Ugyanitt megadja azt a programot, amely már ismerős az I. számú pályaműből: „Rajta derék ifjúság! vállalkozzatok, tanulmányozzatok sokáig a népeletet, — és azután írjatok a népnek, a népnek való dolgot, az ő nyelvén! Ne féljete, e pálya . . . nem lesz dicstelen . . . mert az igazi népköltő nem vesz el nyomtalanul, dalai, melyeket a nép sajátjaiul elvállal . . . mégha a könyvtárak elpusztulnának is, nem vesznek el, de firól fira, ajakról ajakra adatva, élni fognak a néppel együtt mindaddig, míg a nép él; és a dalban és a néppel élni fog a népköltő is, — mert a nép élete, mint tömegé, soha el nem fogy!” — fejezte be Szakál Lajos lelkes szavait,⁹ Erdélyi János híressé lett tanácsára utalva, amellyel a költőket a néphez, a néptengerhez utasította, amely soha el nem fogy: „Tehát tanulni a *népet*, az *életet*, beállni a tengerbe, mint Jézus midőn a lélek kegyelmét venné a Jordánba, ez a mai költő hivatása, nemes kötelessége.”¹⁰

Szakál szavai Erdélyire utalnak, de értelmük nem, sőt ellentétesek mindazzal, amit Erdélyi hirdetett.

Vajon lehetséges-e, hogy az 1841-re beküldött I. pályamű szerzője Szakál Lajos lett volna? Vagy csak véletlen egyezésről lenne szó? Amennyiben kettejük azonossága bizonyítható, a Szakál alakját körülölelő homály tisztulni fog. Mert talányos volt az a nagy figyelem, amellyel Erdélyi — a Czibalom-kiadás bábája —, Pulszky — a kiadás mecénása — és Henszlmann Szakált követte. Bizonyosnak látszik, hogy a felsoroltak, akik már ekkor is megkülönböztetett érdeklődéssel viseltettek a népi irodalom, ill. a magyar irodalom iránt, megújulásának lehetőségei felett elmélkedve, többet láttak Szakál költészetében, mint egy 40 darabból álló gyűjteményt. És ez a figyelem akkor nem volt egyértelmű, még Szakál közvetlen környezetében sem: pl. Sárosi Gyula, a barát és a volt iskolatárs így vélekedik: „Tudja isten, én nem látok ezen népdalokban annyit, amennyit Pulszky, Henszlmann és egyes barátink képzelnek. Annyi igaz, hogy a nép szájából, mintegy ellesve, annak nyelve után irattak. Írd meg róluk őszinte véleményedet, — kéri Sárosi Erdélyit —, ha erőd és kedved engedendik, a Regélőben. Nagyon szeretném hallani.”¹¹

Erdélyi Szakál költészetéről írt is a Regélő Pesti Divatlapban. Az „Uti képek”-ben, ha nem is kritikai cikkben — szólt Szakál Lajosról, visszaemlékezve 1842 tavaszára, alföldi utazására, amikor barátját otthonában meglátogatta. „Ő, mint maga szokta mondani — írja Erdélyi —, paraszt, azaz szántóvető, közel érintkezésben a természettel és a természet fiaival, a néppel, beavatva annak érzéseibe, gondolat- és eszmevilágába, azért őt, mint ilyet, még a múlt országgyűlési ifjúság, békési szóejtéssel nép emberének szereté nevezni.

Ez a közvetlen barátkozás a szántóvető osztállyal szülé az ő költészetét — folytatja Erdélyi —; és Szakál csaknem az egyetlen magyar költő, ki egyedül csak népi modorban és szellemben próbálta erejét, míg a nagyobb rész többféle szín és kellem után kapkodásban, úgy szólván, elforgácsolja magát. Szakálról senki nem hinné, hogy ő látott valaha egyebet mezőnél és földmívelői életnél. Tudományának semmi hasznát nem vette verseiben, azaz teljesen tudá magát

⁸ A 2. kiadás előszava, IX. 1.

⁹ I. m. XIV. 1.

¹⁰ Erdélyi János Kisebb Prózái. Debrecen 1865. 18. Népköltészetéről.

¹¹ Sárosi Gyula írta Erdélyinek: 1843 októberében. Erdélyi János levelezése. I. köt. Bp. 1960., a továbbiakban: Fontes, II. 193.

örizni idegen, különnemű elemektől. Ez hűséget, tárgyszeretet mutat, melyben nincs költői hiúság, de van igenis lemondás és írói lélekismeretesség. Népdalait Czibalom nevű kis könyvecskéjében adá ki s bennök néhány, oly igazán talált, oly békési, oly köröstarcsai van, hogy szinte sikot lát az ember, mikor olvassa:

Szép ez a mezei élet,
Az ember messze elnézhet.

Vagy mikor a tanyán széttekint, s felkiált:

Körös Tarcsa kis helysége
Messze mint a világ vége.”¹²

Erdélyi szavai utainak arra, hogy Szakál tudatosan választotta ezt az utat, azt a lehetőséget, hogy „egyedül csak népi modorban és szellemben” próbálja erejét.

Rátérve annak bizonyítására, mely szerint Szakál Lajost tekinthetjük — eddigi ismereteink alapján — az 1841-re kitzűzött Kisfaludy Társaság-beli pályázat I.-sel jelölt pályaműve szerzőjének, röviden szólnunk kell életéről, amelynek első fele szoros kapcsolatot mutat a népköltéssel.

Szakál Lajos 1816-ban született nemes családban a körös-tarcsai (korábban Tót-tarcsa) jegyző fiaként. A gimnáziumot Szarvason és Mezőberényben, a jogot Debrecenben és Eperjesen végezte. Joggyakorlatot Gyulán és Pesten folytatott, 1839—1840-ben Pozsonyban a békési liberális követ, Wenckheim Béla jurátusa. Hazatérve Tarcsán gazdálkodott. 1843-tól Békés megye aljegyzője, 1848-ban főjegyzője lett. 1849 után hivatalt nem viselt, 1865—1868 között megyéje képviselője volt. Életútja szinte tipikus, a kor nemesi értelmiségéé, azé a rétegé, amely a liberális nemesi ellenzék derékhadának legjobbjait adta.¹³

Ifjú éveinek egyes állomásait végigtekintve olyan nevekkel találkozunk, akik az új, a népi irodalmat segítették — így vagy úgy — diadalra. Mezőberényben találkozott talán már Bonyhai Beniaminnal — Petőfi későbbi barátjával —, az eperjesi önképzőkörben Sárosi Gyulával, Pulszky Ferencsel, a Vachott-testvérekkel. Pesten Kazinczy Gáborral, Erdélyi Jánossal barátkozott, a Kossuth-háznak volt vendége. A kálvinista Rómából „e nagy paraszt városból” Csokonai — akiről olyan szépen ír a pályamű-szerző — és Fazekas kultuszát hozta magával, Eperjesről „a Tarcsa-parti Athénból” a kortársi irodalom és művelődés iránti érdeklődést, Pozsonyból a Kölcsey iránti rajongást és a haladó eszmék iránti fogékonyságot. A népköltéssel korán kapcsolatba került, 1833-ban (Mezőberényben és talán Bonyhai sugallatára?) kezdte írni népdalait, 1838-ban Kazinczy Gábor Népbarát címen indítandó folyóiratába adott „gyönyörű népdalokat . . . hitem szerint eddig a legjobbakat” — mint Kazinczy örömmel nyugtázta, és talán már ekkor vitatkozott Erdélyivel annak „Népköltészetéről” címen tervezett tanulmányáról.¹⁴ Pozsonyban több mint húsz népdalt írt és egy „népköltészettrüli terjedelmes értekezést”.¹⁵ 1841-ben „egy gyönyörű népmondának van nyomában”,¹⁶ 1842-ben a Regélő Pesti Divatlapba küldött népdalokat, valamint „vidéki leveleit”, amelyekben a Békés megyei „haladási lépésekről” számolt be a „haladás és nemzetiség szellemében”.

¹² ERDÉLYI János: Uti képek. Regélő Pesti Divatlap, 1843. II. 1325 h.

¹³ SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái, XIII. (Bp. 1909. 300—301.) Szakál életéről keveset tudunk. Bonyhai Benjámint írta nekrológiát 1875-ben (SZINNYEI: i. h.).

¹⁴ Kazinczy Gábor levele Erdélyihez, Fontes, II. 50. — Erdélyi „Népköltészetéről” uo.

¹⁵ A több mint húsz népdalról: a „Czibalom” 2. kiadásának előszava, VII. 1. — „népköltészettrüli értekezést”: Fontes, II. 228.

¹⁶ Fontes, II. 180.

Egyik levelében önmagát „a népköltészet igazi kedvelője és hű barátja”-ként jellemzi: „nekem nem épen rossz ízlésem van a népies dolgokban.” 1844-ben a Kisfaludy Társaság, azaz az Erdélyi János-kezdeményezte országos gyűjtésnél: „... a nagy és hasznos terv kivitelénél hátulsó maradni” semmiképpen sem akar, mert tudja, hogy milyen szükséges „e drága nemzeti kincs” megmentése.¹⁷ A Magyar Népdalok és Mondák gyűjtői között a 19. Szakál Lajos, aki 49 békési népdalt küldött be a Társasághoz. 1843-ban adta ki Pulszky és Erdélyi segítségével és ez utóbbi „szíves felügyelete alatt” verseskötetét: „Czimbalom, melyen aki olvasni tud, negyven új dalt kiverhet. Az ifjú köznépek készítette és kiadta Szakál Lajos.” Az ezerszáz példány még az évben elfogyott, kiadására legközelebb mégis csak 1868-ban került sor, újabb 40 dallal kiegészítve. Mottója:

„Én a népnek énekek,
Mindaddig, míglen élek.”

A pályamű-szerző, aki azt írja magáról, hogy „Évek óta figyelmezőm a nép danáira, költészetére...”, valamint Szakál között számos az analógia, és itt nemcsak elsősorban az életrajzi vonatkozások egyezésére, a szlovák népdalok ismeretére, a pozsonyi tartózkodásra stb. utalnék, hanem a gondolatok megfelelésére, így pl. a pályamű „népköltő”-elméletének saját költészetével való igazolására. Az a párhuzam is elgondolkoztató, amelyet az I. pályamű egyik megállapítása és Szakál elhallgatása között találunk: „Népdalaink csak az ifjúság ajkán élnek, ha a legény megházasodik, többé nem dalol, mert éltét házi gondjai foglalják el.” Szakálnál mindez bonyolultabban ment végbe, de az alap ok nála is a házi gondok, megyei hivatal, valamint költészetének „gondja” volt.¹⁸ Ugyancsak érdekes egy másik párhuzam is: az érte-

¹⁷ Szakál önjellemzését annak köszönhetjük, hogy Erdélyi nyugat-európai utazása idejére a népköltészeti gyűjteményhez beküldött dalok gondozását helyettesének, Garay Jánosnak adta át. Így Szakál Garaynak, aki őt nem ismerte, olyasmit is megírt magáról, amit Erdélyinek, aki jól ismerte munkásságát, és akihez a „szívnek összehangzó húrjai” kötődtek, nem írt volna. Ezért becses az a levél, amelyet a „segédítoknokhoz”, Garayhoz küldött. Levele: Fontes, II. 228. — Az idézetek uo. — Szakál azt írja Garaynak: „nekem nem épen rossz ízlésem van a népies dolgokban”. Megállapítását mindaddig nem tudtuk ellenőrizni, amíg nem láttuk a Szőke Istvánnal, a „jóiparu” tarcsai tanítóval összeiratott és azután átnézett 49 népdalt, amelyet Szakál a Kisfaludy Társaságnak 1844-ben beküldött. Ez a gyűjtemény mutatja, hogy Szakál maga körül milyen érdeklődést tudott kelteni a népköltészet iránt, ami később hozzáértésé vált. Erdélyi, a szerkesztő megjegyzései: „gyönyörű gondolat”, „roppant gondolat, igen szép”, „eredeti s igen jellemző” vagy „gyöngye a népköltészetnek” — pl. a

„Megölték a csikóst
Hetven forintjáért
A Dunába bevetették
A nyerges lováért.”

kezdetű dal mellett — mutatják, hogy a 49 dalt a legszebbek közül válogatták. Egy másik adat: H. G. Nemes Nagy Károlyhoz, Békés megye tiszteletbeli ügyészehez Gyulára írt levele is azt mutatja, hogy — mint Kenézy Antalé Szakálhoz — itt egy kis kör alakult ki, amely beszélt, vitakozott a népköltészeiről és gyűjtött is dalokat. (A Szőke gyűjtötte dalok: MTAK Ktár RUI, 8^r 206/19; az Őcsödi gyűjtés, ill. a Füzesgyarmati Kenézy-féle dalok: MTAK Ktár, RUI, 8^r 206/2.; H. G. levele uo.)

¹⁸ Pályamű kézirata: i. h. 14. — A kiragadott idézetek, a pályamű és Szakál gondolatainak megfelelése, Szakál önjellemzése, az az érdeklődés, amellyel évek óta figyelt „a nép danáira, költészetére”, miként az I. pályamű szerzője is, mindkettőjük gyűjteményére való utalás, az alföldi népköltészet-központúság, a debreceni íróra, Csokonaira való hivatkozás, az eperjesi, ill. békési évek, ahol Szakálnak volt alkalma megismerni a szlovák népet épügy, mint költészetét, valamint Kölcsény munkásságának, költészetének jellemzése, amely egyezik a pozsonyi jurátusbarátok, ill. Erdélyi értékelésével, egy bizonyos radikálisabb hang, amely ugyancsak az említettekével azonos, mind arra enged következtetni, hogy Szakált kell látnunk

kező írója népdalgyűjteményére utal, amelyből 12 darabot közöl. Szakálnak is volt népdalgyűjteménye, hogy mikor kezdte a gyűjtést, azt nem tudjuk. Az tény, hogy 1842-ben — két évvel azelőtt, hogy a Kisfaludy Társaság, ill. Erdélyi felhívása elhangzott a népdalok összeszedésére — találtunk egy „öcsödi” és egy „füzesgyarmati” népdalfüzért iratai között. A beküldő Kenézy Antal nagy mentegetődzések között írja e „szennyes pórdalokat” kísérő levelét, a „tekintetes jogvéd úr parancsára” hivatkozva, amellyel Szakál Kenézy számára furcsa megbízását adta.¹⁹

Feltételezésünket csak megerősítette a pályaműnek és Szakál egyéb írásainak: feljegyzéseinek és autográf leveleinek összevetése. A pályázó a nagytekintélyű Kisfaludy Társasághoz beküldött értekezést — különösen az elejét — gyöngybetűkkel róttá, míg az ugyanazon időből származó — jó barátunk küldött — leveleken, saját magának készült megjegyzésein távolról sem fedezhető fel az a gondosság. A szépen írt pályamű és a sietve, hevenyészetten papírra vetett írás betűi mégis ugyanazok, a vonalvezetés azonos kézre vall. Szakált láthatjuk tehát — de legalábbis őt feltételezhetjük — az I-sel jelölt pályamű szerzőjének, akinek gondolatai azt a szellemet, felfogást tükrözték, amely a pozsonyi juratéria és a pesti írói-baráti körben formálódott, és amelyet Kazinczy Gábor, Erdélyi János, Szontagh Pál, Stuller Ferenc, Szemere Bertalan, a Vachott-testvérek nevei fémjeleznek.

A felsoroltak, mint pl. az a Vachott Sándor, aki 1840 elején érdekében közbenjárt Erdélyinél, a Nemzeti Almanach bírálójánál, jellemzik Szakál kapcsolatait és anélkül, hogy konkrét adatunk lenne arra vonatkozóan, hogy Petőfi mely évben találkozott Szakál dalaival, bizonyosnak vehetjük, hogy e népdalok a barátok közvetítésével talán még a „Czimbalom” megjelenése előtt is eljutottak a költőhöz, aki később Szakál Lajost barátságába fogadta.²⁰

Szakál Lajos költészetével alaposabban Horváth János foglalkozott. Nagy erényeként a falu, a népélet, a népszokások, a helyszín alapos ismeretét emeli ki, valamint kitűnő megfigyelésen alapuló ábrázoló, alakító hajlamát. Horváth felismeri, hogy ha Szakálnak „nincs is mélyebb lírai élménye . . . megvan legalább a népdal természetes helyi vonzalma és valóság-érzéke”. „dalai . . . a genre-kép felé hajlanak: jobban érdekli az alak, a típus, mint a történet” — írja Horváth János. Szakál valóban ábrázol, ami érthető is, hisz verseiben — Horváth találó szavával — az „anyag népiesség” uralkodik el, azaz „a népélet, a népszokások, körülmény, helyszín, vagyis mindaz, ami a daloló népi voltát couleur-locale szerűleg szuggerálhatja”.²¹ Szakál utólagos tanácsok alapján a néprajzi motívumok felsorakoztatásában, a részletek megfigyelésében, az a fajta realizmus azonban, amely a népdalok sajtóját, mint arra épp Erdélyi nagy tanulmánya hívta fel a figyelmet — hiányzik Szakál dalaiból. De hiányzik belőlük a költő egyéni-

---

az I. pályamű szerzőjében. A részletes bizonyítástól, amelyekre feljebb utaltam, a gondolatmenet folyamatosságának érdekében voltam kénytelen eltekinteni. A feltételezést méginkább megerősíti a pályaműnek és Szakál Erdélyihez írt leveleinek (Erdélyi Tár, Levelestár), valamint Szakál egyéb autográf feljegyzéseinek összevetése, így pl. azok a sorok, amelyeket a Kenézy-féle dalokhoz írt. (MTAK Ktár, RUI, 8r 206/2.)

¹⁹ A Kenézy-féle levél: MTAK Ktár, RUI, 8r 206/2.

²⁰ Vachott Sándor közbenjárása: Fontes, II. 107. — PÁNDI Pál írja: Petőfi Szakál dalaival katonakorában találkozhatott. Petőfi. Bp. 1966. 196., ill. 56. — Mint utaltunk rá, Erdélyi intézte Szakál verseinek kiadását. „Jegyzőkönyv”-ében, amely kéziratos hagyatékában maradt fent (Erdélyi Tár), beírta a „Czimbalom”-ra fordított költségeit, kiadásait, valamint hogy mennyit vett be az eladott példányokból, hogy azután elszámolhasson Szakál Lajossal. Feljegyzései mutatják, hogy mennyi szaladgálást, munkát vállalt, hogy Szakál kötete mihamar megjelenjen. Feljegyzései között külön érdeklődésre tarthat számot egyik 1843. augusztus 20-áról való bejegyzése: „Petőfi egy példánya = 12 kr.” Petőfi vásárolt tehát Erdélyitől egy példányt. Feltehetően már korábban is olvasott Szakáltól vagy legalábbis közös barátaiktól hallott róla, és azért vásárolta meg a kötetet.

²¹ HORVÁTH János: A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfiig. Bp. 1927. 307—11. Az idézetek: i. m. 309., 310. és 308.

ségének megnyilatkozása, az őszinte érzés és a humor, amely pl. Vörösmarty vagy Erdélyi népies alakjait olyan kedvelté és hitelessé tette. A „Czimbalom” dalait olvasva látjuk „A jó paraszt katona”, a „Szegény szolgálgegyen”, a „Birkás”, a „Szőlős lány”, „Az ételhordó lány”, „Bandi bojtár”, a „Búzamosó lány” alakját — és sorolhatnánk a jellegzetesen népi figurákat —: ezek telpraesett, önérzésten legények és bájos leányok, de nem a paraszti világ vagy a népköltészet alakjai. Hiteles népi jelmezben fellépő népszínmű-figurák, akik alföldi módra szólalnak meg „a nép szájából mintegy ellesve, annak nyelve után...”²² Még a háttér is hiteles, és mégis minden kissé megszépített idillé lesz, egy korabeli „Gyöngyös bokréta”. Még a tragikus hangvételi versekből is idill kerekedik! Szakál egyes verseinek hősei modelleké válnak, akik erkölcsi tanulságokat vagy nevelői célzatú tétéleket testesítenek meg Czuczor szellemében.

Szakál kitűnően ismerte a népet, költészetét. Ábrázoló hajlama, valóságérzéke, nyelve számos kortársa fölé emelte, mégsem lett azzá a költővé, akivé lehetett volna. Ennek oka pedig nem elsősorban a szándék vagy a tehetség hiányában keresendő, hanem költészete irányában. Szakál — mint a vele azonosítható I. pályamű-szerző kifejtette — tudatosan választotta azt az utat, amelyen haladt. Szakálnak ebben a választásában, ill. az I. pályamű korábban ismertetett tételében emelkedik általános érvényűvé a tanulság.

A nemzeti költészet megújulásának útja a művészi népdal segítségével két lehetőséget nyújtott; legalábbis két utat láttak azok, akiket a magyar líra megnevesítésének gondolata foglalkoztatott: Bajza József és Toldy Ferenc, hogy csak azokat említsük, akik elméletüket legkövetkezetesebben végiggondolták. E két lehetséges útról Horváth János szól részletesen, az ő szavait idézzük: „Bajza a népdalíró-műköltőtől önmaga megnyilatkozását várja a népdal megnevesített műformái között, Toldy a népi érzésmód átvételére, tehát lélekben a néphez való idomulásra utasítja őt.” Bajza a mértéket is ajánlja, mert a metrum nagyobb műgondra ösztönöz, Toldy azonban elveti azt. Vagyis Toldy — ellentétben Bajzával — „nem a műköltészet számára óhajt hasznos húzni a népköltészetből, hanem inkább a népet akarja ellátni saját dalainál jobb (de azokhoz hasonló) népdalokkal”. A példa Toldy szerint Vitkovics *Füredi pástor dala* c. verse.²³

Toldy biztatja is íróinkat effélék írására, mert „plánuma jövő tavasszal (1829!) egy száz dalból álló gyűjteményt adni népünknek, olcsó áron... s ezáltal a népnek nemesebb kézikönyvecskét nyújtani”. Tervét nem tudta megvalósítani, de megvalósította Szakál 15 évvel később, aki Toldy elképzeléseit váltotta valóra, annak gondolatnak szellemében, amit az I. pályamű szerzője fejtett ki. Szakál „a néphez ment”, „a valósággal létező, a tapasztalás körébe eső tárgyakat” énekelte meg, „ellopta és beszötte dalaiba a nép érzelmeit”, „oly ruhába öltöztette, hogy ráösmérjenek”, azaz a népnek énekelte, „népköltő” lett.²⁴

Bár Erdélyi Jánost is „népünk költője”-ként üdvözölte Székács József a Kisfaludy Társágban székfoglalója alkalmával, a fogalom mást jelölt. Mert más volt az általuk választott és járt út: Erdélyi számára Bajza és Kölcsény elmélete, annak továbbfejlesztése jelentette a magyar költészet megnevesítésének útját, saját költői gyakorlatával és elméleti munkásságával Petőfi pályáját készítve elő, míg Szakál Lajos útja — Toldy Ferenc és Kisfaludy Károly szellemében — olyan zsákutcába torkollott, amelynek zsákutca voltát csak jóval később

²² Mint Sárosi írta: *Fontes*, II. 193., és mint az I. sz. pályamű szerzője fogalmazta. — A finomításra utal a már többször idézett Kenézy Antal is: „az ily hangú pörköltészet, minek körében lépett ugyan fel a Tekintetes Úr, de szerény s ezekhez képest mégis fölemelkedett alakban.” (A kiemelés tőlem: T. E. I.) (1842. június 16. Füzes-Gyarmat) — A népszínműre szándékosan utalunk; ismert, hogy mennyire népszerűsítette a népdalokat a népszínmű, így pl. Szigligeti „Két pisztoly”-a és „Szökött katoná”-ja.

²³ HORVÁTH: i. m. 131., ill. Toldy plánumáról: uo.

²⁴ Az idézetek a pályaműből: 33.

ismerték fel, elsősorban is Erdélyi János. Mert Szakál költészete akarva, nem akarva Lisznyai Kálmán, Szelestey László, Spetykó Gáspár és általában a „tájköltők” útját egyengette. A *Czibalom* második kiadásának előszavában pl. Szakál maga ajánlja: bárcsak egyes költőink „bármely egyes vidéken, . . . annak lakói nyelvén, szíve húrjain bírja zengeni egyszerű dalait . . . minden külön nagyobb vidéknek természeti szépségét, s a rajta élő népfajoknak sajátosságos házi és családi, hegyi vagy pusztai életét . . . szokásait, ésjárását, — búját, örömét, vágyait, hajlamait, s egész életét és mivoltát a hely színén, a néppel s a nép közt élve . . . tanulmányozná, és csak azután kezdenének írni a népnek: az ilyen írás nem lenne sikertelen, mert magát a népet bírná . . . visszatükrözni”.²⁵

Az I. pályamű szerzőjének elméleti tétélei, a fiatal Szakál Lajos költészete és az 1868-as kötet előszava egy útnak három állomása; mindegyik stáció a mindenkori irodalmi életnek és történelmi helyzetnek kifejeződése. Az 1840-es években — Erdélyi kritikus virágkora, Petőfi költészete és a forradalomra készülő ország közéleté idején — „a paraszti genre-költészetnek kedves és játszi, de inkább kuriózus, mint hatásos művelése” lehetett az effajta program eredménye, míg a forradalom bukása után, az ötvenes és hatvanas évek elméleti igénytelensége, külsőségekben tetszelgő népiessége idején szükségképpen eltorzult és kivívta Erdélyi János és Gyulai Pál szigorú bírálatát.²⁶ Mindketten — elsősorban Erdélyi — többet kívántak a „népítői”, „mint az úgynevezett kelmeszerű adalékokat . . . azaz halmazát mindazon tulajdonoknak, amelyek a dologhoz tartoznak ugyan, de mintegy *külsőséget* alkotnak rajta”.²⁷

1842–1843-ban, amikor Erdélyi Szakálról írt és dalait a közönség elé segítette, talán maga sem látott olyan világosan, mint 1847-ben a „népiesség eszméje” felett elmélkedve: „. . . mi némely író előtt cél, nekünk pedig csak eszköz (Kiemelés tőlem: T. E. I.), oly szép-irodalomnak előállítására, mely akkép fejesse ki nemzeti önségünket gondolataink világánál, legmagasabb eszméinkkel együtt, mintha egy individuum volna az egész nemzet, azaz legyen a költészet sem úri, sem népi, hanem érthető s élvezhető közös jó mindennek, akit ép elmével áldott meg isten.”²⁸

A dilemmát, amelyet Szakál, ill. az I. pályamű szerzője még csak a „népköltő” és a „magasan szálló” költő kettéválasztásával tudott feloldani, Erdélyi a „nemzeti költő” és a „népköltő”, azaz a „népnemzeti, ill. korábban „nemzetnépi” költészet programjának kidolgozásával, Petőfi Sándor pedig költészetével oldotta fel.

A „népi” felfogásában rejtett az a nagy különbség, amely — különösen a későbbi években — eltérítette egymástól a költészet megújulásának Bajza, ill. Toldy-féle útját. Az I. pályamű szerzőjének tétéle, miként Szakál költészete nemcsak eszköznek tekintete a népit, hanem célnak is. Ez a „népköltő”-fogalom, a róla alkotott kép már nem foglalhatta magában sem a „XIX. század költői” programját, sem pedig költőjét. Az I. pályaműben a részletek újdonsága, egyes megfogalmazások eredetisége meglepő, az egészet tekintve mégis Horváth Jánossal érthetünk egyet, aki szerint ez a pályamunka: „puszta külsőségekben látja a népiességet”.²⁹

Az I. számú pályamű feltétlenül érdekes dokumentum, elméleti kidolgozása és — a szellemi környezetnek megfelelően — radikálisabb hangú továbbfejlesztése annak a költői útnak, amelyet még 1828-ban Toldy Ferenc tartott követendőnek a magyar költészet megújulásának lehetőségeit keresve a népköltészet segítségével. És ugyancsak érdekes adalék egy eddig elfelejtett költő, a „népköltő” Szakál Lajos munkásságának újra értékeléséhez. „Tudományá-

²⁵ *Czibalom*,² Előszó, XIII–XIV. 1.

²⁶ Szakál költészetének találó jellemzése: HATVANY Lajos: Így élt Petőfi. (Bp. 1967. Szerk. KISS József és PÁNDI Pál.) 786.

²⁷ Erdélyi János Kisebb Prózái. 1865. Debrecen, I. köt. 159.

²⁸ Magyar Szépirodalmi Szemle, 1847. II. 62. Névtelenül.

²⁹ HORVÁTH: i. m. 276.

nak (amelynek) semmi hasznát nem vette verseiben” itt ékes bizonyosságát adta.³⁰ Ennek a pályázatra beküldött műnek ismeretében még inkább megérthetjük Petőfi Sándor ragaszkodását a békési főjegyzőhöz, akivel 1849 tragikus júliusában gyakran találkozott, és akinek gyulai otthonában a költő Mezőberényből átránduiva — Bonyhai és Sárosi társaságában — „éjjlelekgig eltöltötte barátságos beszélgetésben és nyájas mulatozásban az időt”.³¹

³⁰ Erdélyi szavai: I. 12. jegyzet!

³¹ HATVANY: i. m. II. köt. 766; Hatvany itt Bonyhai Benjámint idézi.